

0-679 п. в.
2500/47

СЛАВНІ СИНИ ХАРКІВЩИНИ

ОЛЕСЬ ДОНЧЕНКО

ПРО ВІЩО
СПІВАЮТЬ
КУРАНТИ

1945

Ціна 2 крб.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00456320

0

13

[Faint, illegible red markings]

С Л А В Н І С И Н И Х А Р К І В Щ И Н И

Д 679 пв

ОЛЕСЬ ДОНЧЕНКО

ПРО ВІЩО СПІВАЮТЬ
КУРАНТИ

ПРОВЕРЕНО
ЦНБ 1988

ХАРКІВСЬКЕ
БІБЛІОТЕКА
2509/87

Харківське
книжково-журнально-газетне видавництво
1945

ПРОВЕРЕНО
ЦНБ 1945

58

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою німецьких катів.

М. Бажан.

Це було у незабутні дні сталінградської епопеї. Машиніст Олександр Іванович Покусай водив ешелони з військовим спорядженням для героїчних захисників легендарного міста на Волзі.

Якось увечері поїзд із військовою технікою зупинився на станції Раковка, чекаючи зустрічного ешелону. Користуючись з зупинки, Покусай заходився коло дрібного ремонту паровоза.

Сонце щойно сіло десь за далекими засніженими горбами і над обрієм тріпотів відсвіт могутнього вогнища. Рожеві полотнища лягли на сніг і все навколо зненацька стало рожевим — обличчя, стіни зруйнованої водокачки, дим з паровозів.

Покусай оглянувся довкола. Яке сумирне й затишне світло! Коли б не ці руїни, не вкриті брезентом машини війни на платформах, це

був би звичайний тихий краєвид станційки, що мов загубилася в безкрайому степу. Але в ту ж хвилину десь далеко народився сторонній лиховісний звук: низько над степом, прямуючи до станції, летів німецький бомбардувальник. Покусай зрозумів, що його ешелон опинився у пастці. Далі його не поведеш, бо йде зустрічний поїзд, а назад податись теж не можна — підходить інший ешелон. Отже, мине кілька хвилин і — на станції оглушливо вибухнуть бомби.

Захопивши ручний кулемет, Олександр Покусай ліг на горбку, відразу ж за рейками. Бомбардувальник, ніби чорний хрест, плив у повітрі, наближаючись. Ще хвилина і моторошний посвист авіабомби прониже слухові перетинки.

Все ближче і ближче металевий хижак. Ось він летить просто на машиніста. «Стрілятиму до останньої кулі», — подумав Покусай. Націлившись, він випустив у ворога довгу чергу. Одну... Другу...

І раптом трапилось щось незвичайне. Літак круто збочив з свого курсу і подався ген у поле. Метляючи чорним хвостом, він дико, як поранена потвора, заревів, і стрімко впав на землю. За мить у полі пролунав страшною силою вибух.

Два німці встигли зскочити з підбитого бомбардувальника на парашутах. Ось вони сто-

ять поперед столу коменданта вокзалу — два розбійники, знешкоджені, розгублені. Свого часу вони скидали бомби на Варшаву, Париж, Лондон. А тут, на невеличкій станції, їх збив із звичайного ручного кулемета радянський паровозний машиніст.

Коли німецькі льотчики довідались, хто поклав край їхній піратській кар'єрі, вони були вражені. Їм важко було збагнути, як це невійськова людина осмілилася на двобій з грізною літаючою машиною, озброєною за останнім словом військової техніки. В голови цих хижих круків не вкладалася думка, що проти потужного бомбардувальника вийшов сам-на-сам звичайний залізничник, паровозний машиніст, озброєний лише ручним кулеметом.

В кабінеті коменданта вокзалу стояла людина в козушку і шапці з залізничним значком. Коли повітряні пірати стрілися з очима цієї людини, вони мимохіть похнюпили голови, мабуть, відчувши, — швидше інстинктом, ніж розумом, — що немає такої сили, яка встояла б перед пристрасною зненавистю, що струмувала з її очей.

Покусай не думав про те, що ручний кулемет надто слабка зброя проти літаючої фортеці, проти її гармат і важких авіабомб. Він думав лише про лютого, жорстокого ворога, якого треба бити в самісіньке чорне серце. І може в ту мить ясним видінням майнуло

перед машиністом його дитинство, юнацтво, бо буває так, що за коротку хвилюку людина переживає все своє життя...

* * *

Двоє круторогих волів повільно тягли чорною ріллею важку борону. А щоб залізни зуб'я краще розбивали грудки, зверху на бороні лежав великий сірий камінь.

Малий Сашко, босий, у драному картузі, ремінним батогом поганяв волів.

Чорні шпаки зграями збиралися в полі і руде осіннє перекоти-поле стрибало стернею, мов заєць.

Сашко хвоськав батогом, погейкував. Посинілі од вітру ноги грузли в ріллі. І думав хлопчина, що ось не сьогодні—завтра і шпаки, і дикі сірі гуси з синіх озер полетять за далеке море, в невідомі теплі краї, про які розповідав у школі вчитель. А він, Сашко, як і раніше, лишиться на цій ріллі з чужими волами.

— Гуси-гусенята, візьміть мене на крилята!..

— Е, ні, не почують.

А навколо розкинулися широкі лани багатія Остапенка, і воли були теж Остапенкові, та й Сашко — Остапенків батрак. Дарма, що йому тільки тринадцять років, а він і худобу

пасе, і снопи возить, і боронує. Що ж, треба. Остапенко задарма хліба не дасть.

Узимку вчиться Сашко в школі, а з ранньої весни до пізньої осені батракує.

— А, гей! Цоб, сірий! Цабел!

З підгір'я видно хлопчині, як до станції Дергачі підходить поїзд. Білі клуби пари пливають над землею, чіпляються за високі тополі. І вже радістю блискають Сашкові очі.

— Гей-гей! Цабел!

Згадав хлопець, як знайомий машиніст дозволяв йому обтирати колеса, а одного разу узяв навіть на паровоз. Ото було! Увесь день ходив тоді Сашко, як зачарований.

Еге, бути машиністом — це не биків поганяти!

Глянь — полем, навпростець, іде батько додому. Це він з Харкова приїхав, з роботи повертається.

— Боронувеш, синку?

І стоять серед чужого поля батько й син. І воли зупинилися, ремигають.

— Ось що, Сашко, — каже задумливо батько. — Вирішив я тебе на завод віддати. Остапенко не виведе в люди.

— А в залізничне училище як? — вихопилось у Сашка.

Батько похнюпився.

— Був. Просив. Не приймають..

Не сказав батько синові, що не хоче директор училища, щоб у нього вчилися діти страикарів. І не знав Сашко, що як була забастовка у паровозних майстернях, то батько його першим подав гудок, щоб усі кидали роботу.

— Що ж, тату, як на завод, то й на завод!—вимовив повагом Сашко, а серце тьохнуло. Як воно там буде, на заводі?

Щоб стати на завод, треба мати паспорт, а одержати його можна було тільки в чотирнадцять років. Пішов батько до старости, доброго могорича поставив, і той видав довідку, що Олександр Покусай, мешканець села Дергачі, має від роду чотирнадцять років.

З цим паспортом тринадцятилітній Сашко приїхав у Харків і став до роботи на фабриці Ліповського.

Це було в імперіалістичну війну. На фабрику возили з фронту старі солдатські шинелі. Тут їх фарбували, перешивали різний дешевий одяг, а Сашко мав пакувати його в скриньки. Не довподоби була ця робота і невдовзі кинув він її, перейшовши на чавунно-ливарний завод Шиманського (теперішній «Червоний Жовтень»).

... На Україну прийшли німці з гетьманом Скоропадським. Тривожний то був час. Ночами по принишклих вулицях міста ходили німецькі патрулі. Ось однієї темної ночі, хова-

ючись від патрулів, попід високим парканом причаїлися троє підлітків. Вони підповзли до німецького військового складу. Вздовж стіни походжав німецький вартовий, стиха мугикаючи пісню. Сашкові видно було його чорну постать з гвинтівкою. І не міг зрозуміти він— чи то серце так калатає в грудях, чи кроки вартового луною озиваються в нічній тиші.

Хлопці підповзли ближче, а коли вартовий завернув за ріг, швидко видавили шибку і вкинули у вікно складу жмут умоченого в бензин палаючого ганчір'я. За кілька хвилин загриміли постріли, та де там — молоді диверсанти були вже далеко. Це було перше бойове доручення, дане Сашкові підпільним робітничим заводським комітетом.

На заводі всі любили цього чорнявого підлітка з блискучим поглядом карих розумних очей. Тут життя його сповнилось новим хвилюючим змістом. Він палко ненавидів чужинців у зелено-сірих шинелях, які прийшли на його батьківщину. Не знав ще тоді юний Покусай, що не мине й трьох десятків років і знов доведеться йому стрінутися з німецькими загарбниками у великому смертельному поєдинку.

А події на Україні котилися буйною повіддю, що підхопила на свої розбурхані хвилі молодого робітника. Довелося Сашкові на власній спині зазнати і денікінських нагаїв,

коли під час робітничої маївки рятував червоний прапор. А скоро по цьому, з гвинтівкою в руках, разом із робітничою бойовою дружиною, став він на захист заводу від денікінських грабіжників.

★ ★ ★

Влітку 1919 року, вже за радянської влади, Олександр Покусай почав працювати учнем слюсаря в Харківському паровозному депо. І тепер, як і колись, у дитинстві, він із заздністю дивився на людей, які керували паровозом. Гіркий дух мазуту, сичання пари, гудки могутньої чорної машини на колесах дивно хвилювали його. Чи не найщасливішим лишився в пам'яті той день, коли він уперше поїхав на паровозі кочегаром.

За залізними дверцятами палахкотіло вогняне пекло. Час від часу із скреготом відкривалася топка, і молодий кочегар вправними рухами швидко кидав у ненажерливу пащу вугілля. Він працює і наполегливо вчиться. Жадібно придивляється до приладів керування, до манометрів. Там, за прозорим склом, що суворо виблискує як окуляри, рухаються якісь таємничі стрілки.

Минув рік, і мрія кочегара справдилася: він склав іспита на помічника машиніста; манометри перестали бути для нього таємницею.

Та ось закликали його до лав Червоної Армії, але і тут Покусай не кинув паровоза. З армії повернувся в депо «Жовтень» уже машиністом.

Пам'ятає Олександр Покусай і інший радісний день, по-іншому значний і важливий— день, коли його прийняли до членів партії. Було це на станції Харків-Сортувальна, де він працював черговим по депо. На той час в його розпорядженні був уже не один, а десятки паровозів. Улюблена праця захоплювала і поглинала всі думки. Він працював, вчився і мріяв знайти такий метод роботи, який допоміг би значно скоротити процес екіпірування паровозів.

І раптом, саме в розпалі творчої праці, прийшов лиховісний чорний день:

— Війна!

Хижі «Юнкерси» бомбардували Київ. Німецькі танкові дивізії сунули українськими шляхами. Геть чисто вся країна піднялася на ворога. Паровози з ешелонами вдень і вночі йшли на захід, на фронт.

Люди виснажувалися, працюючи майже без відпочинку. Бували хвилини, коли здавалося, що такої напруженої праці не витримає організм. І тоді біля естокади, де безперервним потоком вантажили вугілля; з'являвся Покусай. Він не умовляв, не агітував: він тільки коротко пояснював становище. Колії забиті

ешелонами, що чекають паровозів. Припинити хоч на годину роботу — це значить створити на вузлі «пробку».

В усій постаті чергового по депо було стільки наснаги і внутрішнього горіння, що люди розуміли — інакше бо не можна: лютий ворог наближається. І після нічної роботи вони лишалися ще на одну зміну.

Якось пізно ввечері тривожно загула сирена.

В приміщенні чергового по депо вскочив стрілочник.

— Товаришу Покусай! Чи ви не чуєте? Нальот!

Покусай глянув на нього запалими від безсоння очима і спокійно відповів:

— Чую. Але всім лишатися на місцях!

Він вийшов. Ніч була місячна, небом пливли легенькі хмарки. Вони наздоганяли одна одну, часом зовсім застуючи місяць. Блукаючи небом, раз за разом велетенські блакитні промені прожекторів розтинали хмари.

Покусай подумав, що німці обрали цілком слушну для нальоту годину—ідучи на бомбардування, літакам легко можна ховатися за хмарки. Скоро він почув звук мотора і відразу ж зрозумів, що літак ворожий: звук був не такий, як у наших. Він поспішив туди, де екіпірували черговий паровоз. Люди були на місцях і робота провадилася безперебійно.

Але ось ударили наші зенітки. Хтось кинув лопату.

— Годі!

Черговий по депо підняв лопату.

— Ти кажеш «годі»? Ні, це тільки початок. А «годі» ми скажемо тільки тоді, як розтрощимо їх. Не раніше! Зрозумів? А ти йди! Боягузів і панікерів нам не треба.

... Все ближче і ближче підходили до Харкова танкові дивізії окупантів. Все більше і більше з'являлося в депо поранених паровозів. Хвилюючись, Покусай з тривогою оглядав їхні пошкодження. Це були рани, здобуті в бою. Збиті труби, продірявлені тендери, побита скаллям снарядів обшивка... І тоді вирінало дивне почуття: наче він бачив не машини, а живих людей—зраних, порубаних, понівечених, не знати за що скривджених...

А ворог стояв уже біля воріт міста. Покусай бачив як воно змінилося. Де ви, знайомі гомінки вулиці? На широких майданах вирито траншеї, брук перетинають їжаки з залізних рейок, протитанкові ями. Багато будинків визирають уже сліпими зіницями вибитих шибок.

І з особливою глибиною відчув Покусай, яка страшна небезпека загрожує його рідному місту. Що—місту? Всю Батьківщину вкриває чорна лиховісна тінь.

Що ж робити? Як захистити тебе, рідна земле?

Він спробував уявити собі те, що звав Батьківщиною — золоті ниви і заводи, сині ріки і зелені гаї. В уяві чомусь невідступно виринало і мале босе хлоп'я Сашко, якому машиніст уперше дозволив злізти на паровоз, і гудок паровоза в далеких степах, і осіннє небо з ключами перелітних птахів.

★ ★ ★

Темної ночі, останнім ешелonom виїздив з Харкова Олександр Покусай. Він висунувся з будки і на повні груди дихав холодним осіннім повітрям. Накрапав дощ, але йому здавалося, що навіть крізь темряву й дощову запону він бачить обриси стрункого палацу — Держпрому, що був наче символом його рідного міста.

На хрестовинах стрілок гуркотливою луною гриміли колеса, дощові бризки залітали в будку. У грудях ворушилось щось важке, як сіре жорно, а в горлі клекотіло, наче гаряча бульбашка, перехоплюючи подих.

На цьому останньому паровозі останнього ешелону темної тієї ночі уперше зазирнув Покусай собі в душу — так глибоко, як досі не зазірав, мабуть, ніколи. І зрозумів, що не знав він себе, не знав, як може любити і ненавидіти.

Наче з кожним кілометром зростала нижна пристрасна любов до рідного краю з

ласкавими стежками-доріжками, що вели в широкий світ.

... Десятки і сотні ешелонів ішли на схід. Платформи і вагони з людьми, верстатами, з устаткуванням. Заводи стали на колеса. На станції Уразово створилася «пробка». По кілька діб стояли тут поїзди, чекаючи відправлення. А нові ешелони все йшли і йшли... На схід! Станція їх не приймає, і — з сотень вагонів на роз'їздах, перегонах уже виріс довжелезний хвіст. Сюди прислали уповноваженим оперативної групи Олександра Покусає — «розшити» станцію!

Це було важливе й складне завдання. Через станцію невпинним потоком ішли ешелони з устаткуванням евакуйованих оборонних заводів. Ці вантажі без найменшої затримки мали прямувати далі, щоб на новому місці можна було якнайшвидше розгорнути виробництво танків, гармат і снарядів, потрібних фронтаві. Народ готувався дати нищівну відсіч знахабнілому, закутому в сталь і озброєному до зубів ворогові.

Покусає працював, не знаючи відпочинку, і робітники станції, товариші по роботі дивувалися, де береться стільки сили і енергії у цієї сухорлявої людини?

Рано вдарили морози. Старожитці не пригадували таких холодів. Глибоким снігом вкрило поля. Шкіра прикипала до залізних частин паровоза.

— Нічого, швидше вимерзнуть прусаки, — говорили залізничники.

★ ★ ★

... Білі клуби пари вриваються в двері ленінської кімнати на станції. Заходять залізничники, питають в товаришів: «Не спізналися?». Край столу сидить Покусай. Перед ним на стіні чорніє кругла тарілка репродуктора.

В приміщенні залягла мертва тиша. Покусай приклав руку до грудей, наче хотів стримати тьохкання збентеженого серця. І так само, як за тисячі кілометрів, через ніч і хуртовину прилинуло сюди слово найвидатнішої, найближчої в світі людини, — так крізь безмежні засніжені простори побачив Олександр Покусай Москву. Вона раптом устала перед його внутрішнім зором з такою яскравістю, майже реально відчутною, з баштами Кремля, з запорошеним снігом Ленінським мавзолеєм, що на якусь мить йому здалося, наче він, харківський залізничник, іде морозяним синім вечором Красною площею, і рипить під його ногами сніг, і лунко, на всю країну, б'ють Кремлівські куранти...

В високому залі стоїть на трибуні людина, найдорожча за все серцю кожного радянського громадянина. Ні, вона тут, в цій невеликій кімнаті з намороззю на вікнах. Ось її

знайомий, рідний голос тепло лине в схвильовані груди.

У грізні дні лихоліття мудрий Вождь говорив про прийдешню перемогу. Він звертався з закликом мільонами невтомних рук кувати перемогу в тилу.

Пізно вночі, перед тим, як лягати спати, діставши заповітний зошит, де записував свої думки й почуття, Покусай написав:

«Сьогодні слухав по радіо Йосифа Віссаріоновича Сталіна. Його великі й пророчі слова сповнюють мене вірою в перемогу Червоної Армії».

***

Поїзд оперативної групи, в якій працював останнім часом Олександр Покусай, вийшов на станцію Ожерельє. Тут почала формуватися паровозна колона особливого резерву Наркомшляхів.

Було це тоді, як гітлерівські дивізії одчайдушно рвалися до Сталінграда. І щодня люди прокидалися вранці з думкою про героїчне місто на Волзі. Йшли на роботу, і один одного питали: «А як Сталінград?» Збиралися юрби біля гучномовців; зіщулившись, тупочучи на морозі ногами, затамувавши подих, ловили кожне слово.

Ніколи не знало депо такого гарячкового напруження в роботі. Десятки паровозів стояли на ремонтних канавах. Це ті, що були ева-

2509/01.

куйовані з півдня і зазнали дорогою не одного нападу фашистських піратів. Разом із слюсарями Олександр Покусай по кілька діб не виходив із депо. Він ремонтував паровоз № 5537.

Могутній велетень, що потрапив у депо важко пораненим, зустрів тут уважний догляд. Машиніст знав, для якої великої справи готує він локомотив. І радісно ставало йому, коли вслухався в тріскотняву пневматичних молотків на паровозі, коли спалахувало сліпуче полум'я автогену, розвішуючи блакитні екрани на почорнілих, подзьобаних стінах цеху.

Вночі машиніста викликав начальник паровозної колони Костянтин Іванович Даниленко. *) Розмова була ділова, коротка. Покусай призначається старшим машиністом паровоза № 5537 і з станції Поворіно має повести оборонний поїзд до Сталінграда.

Гордість і хвилювання сповнили машиніста, коли він побачив на платформах грізні обриси танків. Цей вантаж він повезе захисникам волзької твердині! Він візьме безпосередню участь у великій битві. Здійсниться, отже, давно плекана мрія, яку він не раз звіряв сторінкам свого щоденника. Це буде його помстою німецьким лиходіям. Давно виношу-

---

*) Тепер тов. Даниленко — Герой Соціалістичної Праці, начальник Південної залізниці.

вана, вона зросла в гарячому серці і тепер достигла, як достигає плід ясної прозорої осені.

— Ну, Олександрє Івановичу, — сказав черговий по депо, — ми даємо тобі поїзд на триста тонн важчий за норму. Доведеш?

Покусай знав, що рейс буде важкий. Але це було саме те, чого він прагнув — праці, упертої, наполегливої праці.

Він піднявся в будку машиніста і на нього ввійшло знайомим, гарячим подихом машини. Жаром пашіла топка, гриміло на лопаті вугілля. І згадалося машиністові те хвилювання, з яким він колись уперше зійшов на паровоз.

Покусай глянув на свого помічника, на кочегара, і тихо запитав:

— Знаєш, Бублику, куди їдемо? До Сталінграда!

Юнак всміхнувся.

— А як же, Олександрє Івановичу, знаю.

Відповідь якось відразу заспокоїла. І машиніст відчув, що цим людям нічого не треба говорити ні про небезпечну путь, ні про їхній обов'язок. Вони приготувалися до важкого рейсу, уявляють собі його труднощі і небезпеку.

***

Покусай відкрив регулятор і поїзд тихо рушив. Машиніст уже добре знав свій паро-

воз. Така машина в руках дбайливого господаря не зрадить. Проте, він ще раз сам перевіряв її готовність до рейсу. І тепер, мимохить прислухаючись до стуків, до ходу локомотива, уявляв, як працюють окремі деталі.

Кочегар Бублик, кинувши в топку останню лопату вугілля, напився з чайника холодної води і сказав:

— Я так думаю, Олександрє Івановичу, що скоро щось буде. Ось-ось ударить грім. Урал скільки танків та гармат підкинув — бачили? Кінця-краю немає ешелонам.

— І, мабуть, ще дужче заgrimить, ніж під Москвою, — відповів машиніст.

Кочегар висловив те, що давно вже відчував сам Покусай. Ще невиразно, далеко, але вже збиралася гроза над німецькою ордою. Йшли ешелони з Урала, йшли на захід, поспішали до Сталінграда.

Поїзд гуркотів між безкраїх рівнин, і чорний кіпоть з паровозної труби осідав на сніг. Покусай бачив ці рівнини рано вранці, коли білі замети на обрії рожевіли під низьким зимовим сонцем, він бачив їх фіалковими вдень і синіми ввечері. Це були безмежні російські простори, це була неосяжність батьківщини.

Ні, недарма димлять уральські заводи! Недарма поспішають ешелони до Сталінграда!..

Незабаром почалася смуга, куди вже не раз залітали шуліки з чорно-жовтою свастикою.

Замість станцій — кучугури битої цегли, пошкоджені паровози, розтрощені вибухами вагони — чорні, обгорілі.

Ешелон прибув на станцію, де паровоз мав набрати воду. Покусай не впізнав місцевості — все зруйновано, знівечено. Земля в глибоких круглих воронках: вчора німецькі бомбардувальники вчинили сильний наліт. Але станція працювала безперебійно, пропускаючи поїзд за поїздом. Люди засипали землею воронки від авіабомб, укладали нові шпали.

Паровоз № 5537 підійшов до колонки. Та ні, зараз тут ніякої колонки немає. Її знищено вибухом, а нової ще не встигли встановити. Всю водогінну систему пошкоджено.

Як же бути? Невже затримка?

Але чому це з відрами в руках біжать до паровоза жінки, дітвора, поспішають підлітки? Про віщо йому гукають Покусай спочатку не здогадався.

— Води! Води! — гукала якась жінка. — Зараз, рідненький, напоємо твого коня.

І враз машиніст збагнув.

Люди вишикувалися довгою ланкою від паровоза до колодязя і живий конвеєр, по якому рухалися десятки відер з водою, запрацював...

— Давай, давай, тітоньки! — захоплено гукав Бублик, вилізши на тендер. — Ого-го, пішла вода, пішла!..

Покусай спитався в однієї старої жінки, яка стояла осторонь, спершись на ціпок:

— Хто ж вас прислав сюди, бабусю?

Стара піднесла долоню до очей, наче хотіла глянути на сонце, подивилась на машиніста і сердитим голосом пробубоніла:

— Отакої! Водогін побили, води нема, а ти питаєш, хто прислав! Самі прийшли. Тобі ж треба поїзд вести. То ж бо їє. Я сама нездужаю цебра підняти, то дивлюсь як онук старається. Ото білявий такий, у заячій шапці.

Так і «напився» паровоз. Поїзд уже був за вихідною стрілкою, а люди на станції не розходились, і все вимахували вслід шапками.

Поїзд ішов до Сталінграда...

З кожною годиною ешелон наближався до фронту, з кожною годиною наростало у машиніста почуття великої відповідальності за свій неоціненний вантаж. Він бачив, з якою теплою надією проводжали тисячі очей грізні бойові машини, як щиро й радісно бажали їм люди щасливої путі.

Опівдні Покусай помітив над ясним обрієм дві чорних крапки. Вони швидко збільшувались. Літаки! Свої, чи ворожі? Навколо — широке рівне поле. Ні вибалка, ні гайка. На сніжному тлі поїзд напевне добре видно льотчикам. Свою тривогу машиніст ховав за спокійними, підкреслено чіткими рухами. Якщо це фашисти, він маневруватиме, спробує обдурити ворога.

Літаки йшли назустріч поїздові. Покусай узяв найвищу швидкість. Він визирнув із паровоза і побачив, що літаки — німецькі. Дві бомби вибухнули метрів за п'ятдесят від залізничної колії. Паровоз стугонів, дрижав від напруги і, здавалося, що машина, не витримавши такого швидкого ходу, злетить з рейок.

Ще два вибухи в полі...

«Чотири!» — підрахував у думці Покусай. Він знову висунувся з паровоза і побачив, що літаки, зробивши коло, один за одним летять тепер уздовж ешелону. Ось зовсім близько майнула чорно-жовта свастика. Хижий рев моторів ударив у вуха і вкупі з ним струмок куль пронизав будку машиніста. На щастя, ніхто не постраждав. І раптом літаки знялися вгору і зникли десь за обрієм. Можливо, хижакі не мали більше бомб.

На першому ж роз'їзді виявилось, що повітряні пірати, стріляючи бронебійними кулями, пробили тендерний бак. З пробоїн бігли струмочки води.

— Що ж тепер, Олександрє Івановичу? — розгублено запитав кочегар. — Невже в депо?

— А як же, там, певне, на нас давно чекають, — посміхнувся Покусай. — Ну, бери, хлопче, струмент, будемо до слюсарної справи привчатися. Своє власне депо відчинемо. — І тут же позабивали дірки дерев'яними кілочками, провели нескладний ремонт і рушили далі.

— Ось як ми, Бублику, без депо управились! — весело говорив Покусай. Тепер, коли небезпека минула, до нього повернувся піднесений, навіть урочистий настрій.

***

Несміливе зимове сонце освітлило самотній роз'їзд у степу і довгий ешелон із танками. Сьогодні вночі поїзд прибуде до кінцевої станції. Сьогодні скінчиться його перший рейс на фронт. З яким хвилюванням думав про це Покусай!

... Мовчки працювали люди на паровозі. Кожний думав свою думу, і, може, вона була спільна: за всяку ціну зберегти танки в дорозі, приставити ешелон неушкодженим.

Швидко вечоріло. Покусай оглядав стемніле небо. Треба бути наготові, щоб німецькі шуліки не застукали зненацька.

І раптом, різко загальмувавши, він зупинив поїзд. Востаннє заскреготали тарілки буферів, зарипіли гальма: у тиші, що настала, виразно зачулося гудіння літаків. Напружено прислухалися до нього трое на паровозі. Ні, не помілявся машиніст. Це був характерний гавкаючий звук німецьких літаків. Їх було кілька. Не було сумніву, що хижакі шукають здобичі і напевне скоро помітять ешелон.

В голові машиніста блискавично виникнув план.

— Відчепити паровоз! — наказав він. —
Мерщій! Мерщій!

Залишивши поїзд у долині між кущів памолоді, Покусай подався відчепленим паровозом уперед. У полі, кілометрів за два від поїзда, він зупинився.

— Іскруй! — гукнув він кочегарові. Той залізним різаком почав розбивати в топці жар. Помічник машиніста вхопився за ручку тендерного гальма. Тієї ж хвилини Покусай відкрив регулятор «на большака». Шалено заскреготали колеса, паровоз забуксував на місці і високий стовп золотих іскор знявся з труби вгору, в вечірне небо.

І помічник, і кочегар зрозуміли тепер, що намислив зробити машиніст: відвернути увагу ворога від ешелону, вказати йому іншу ціль, прийняти удар на себе.

За кілька хвилин паровоз заднім ходом повернувся до поїзда. А над тим місцем, де недавно здіймався в темну височінь грайливий сніп сяючих іскор, уже кружляли ворожі літаки. І скоро вибухи докотилися звідти глухою луною. Машиніст нарахував їх півтора десятки.

★ ★ ★

Пізньої ночі високий офіцер у кожусі знайшов Олександра Покусаю. Він потиснув машиністові руку і сказав:

— Спасибі! Завтра ваші танки будуть уже на передовій.

Так Олександр Іванович Покусай привів свій перший ешелон до Сталінграда.

Це був бойовий рейс радянського машиніста-патріота, початок його помсти тим, хто насмілився ступити фашистським чоботом на рідну землю, землю його батьків, дідів-прадівів.

Того дня Покусай знову розгорнув свій щоденник. В депо, при світлі факела, ладнаючи паровоз до нового рейсу, з новим ешеленом, він записав:

«Дорогий Йосиф Віссаріонович! Ваш наказ самовідданою працею допомагати фронтові виконаю. У всіх моїх товаришів бойовий настрій. Хороші хлопці! Знаю, що вони не підкачають».

Своєї обіцянки Олександр Іванович Покусай додержав. Починаючи з листопада 1942 року до моменту оточення армії Паулюса, він привів на фронт захисникам Сталінграда сто п'ятдесят ешелонів з бойовими машинами й військовим спорядженням, щоразу вимагаючи давати йому поїзд на 200—300 тонн важчий за норму. Таким чином, славний машиніст перевіз на фронт додаткового вантажу понад тридцять тисяч тонн, тобто тридцять додаткових ешелонів.

Сто п'ятдесят рейсів! Кожний рейс був

сповнений небезпеки, бо фашистські льотчики шалено бомбардували поїзди, що прямували до фронту. Вісімдесят разів налітали німецькі шуліки на ешелони, що їх вів Олександр Покусай. Вісімдесят бомбардувань зазнав він на лінії між Поворіно і Сталінградом.

Це були незвичайні рейси. Тільки мужні, витримані люди, тільки сини великої Батьківщини здатні були так відважно вести під бомбами поїзди, увесь час зазираючи у вічі смерті.

Ні, тисячу разів — ні! Не смерть, а життя, прекрасне, променисте життя бачили перед собою ці скромні герої. Саме в ім'я цього життя, в ім'я визволення рідної землі вони слокийно і впевнено виконували свій обов'язок.

Чимало було таких рейсів у Покусая — рейсів, що дорівнюють величчю подвигу. Під час нальотів Олександр Іванович Покусай відважно боровся з німецькими бомбардувальниками, всіма способами рятуючи свій поїзд. Він проявляв себе досвідченим командиром на «полі бою»: швидко орієнтувався в обстановці, використовуючи всі можливості, щоб з честю виконати бойове завдання і вивести ешелон спід фашистських бомб неушкодженим, вдало пристосовувався до місцевості, то ховаючи ешелон між кущами, то виводячи його на високий насип і маневруючи. Помічник і кочегар бувало хвилюються: що то заподіялося машиністові? Адже він вивів ешелон на найвидніше

місце! Та даремне занепокоєння — бомби вибухають десь далеко вниз і скаля їх не долітає навіть до верха насипу.

Бували дні, коли на окремі залізничні вузли ворог налітав кількома ескадрильями. Саме під такий масируваний наліт Покусай потрапив на станції Зельоновка, біля Сталінграда. Там локомотив його був пошкоджений, а сам він поранений. Але патріот-машиніст відмовився від лікування, визнавши за необхідніше подати негайну лікувальну допомогу своєму паровозу і відвести його у депо на ремонт.

... Скоро цілий світ облетіла звістка про оточення і розгром трьохсоттисячної німецької армії під Сталінградом. Це був великий день для Олександра Покусая: адже нарівні з тисячами інших він був бійцем, який сьогодні переміг.

Як і завжди в хвилини найбільшого піднесення, він і зараз розгорнув щоденник, але писати не міг — вже надто велике його хвилювання. Згадалися сто п'ятдесят рейсів до Волги, безсонні ночі, напружена надлюдська праця, вибухи авіабомб, рев фашистських літаків... Прозора краплина впала на папір, ясна сльоза невимовної радості. Він змахнув її швидким порухом руки і, здолавши нові почуття, бадьоро і впевнено, по-військовому підтягнутий, рушив ладнати паровоз до нового рейсу — треба було вивозити захоплену у нім-

ців під Сталінградом численну військову техніку.

Донбас... Білгород...

Вслід наступаючим радянським дивізіям Покусай підвозить на фронт снаряди й озброєння. Все ближче й ближче Харків...

Нарешті, ось воно, рідне місто! Як могутній лінкор, пливе вдалині, в легких хвилях передсвітанкового серпанку будинок Держпрому...

Олександр Іванович Покусай дістає нове призначення. Він — черговий по депо станції Харків-Сортувальна. Він любить цю станцію. Зелені згір'я збігають до залізничного селища, розквітлі соняхи зазирають у вікна квартир залізничників.

Харків за кілька кілометрів звідси. Тут наче чуєш важку ходу його кам'яних кроків. Гудки паровозів Сортувальної чути на Холодній горі.

Тут, на Сортувальній, народжуються поїзди.

***

Війна триває. Ешелон за ешелonom іде на захід. Треба працювати так, щоб паровоз не простоював жодної хвилини. І Олександр Іванович запроваджує метод швидкісного екіпірування паровозів, за якого водночас здійснюється кілька операцій: локомотив набирає воду й пісок, тут же провадиться очищення топки, а тим часом бригада оглядає машину, мастить деталі.

За графіком паровоз має екіпіруватися 1 годину 40 хвилин. Покусай видає паровози під поїзди за 28 хвилин. Та він незадоволений і з цього. Йому хочеться перемогти час, вирвати у нього ще кілька зайвих хвилин, бо з цих хвилин складаються години. Олександр Іванович пропонує простий прилад очищати жувелицю, запровадження якого ще більше скоротить час на екіпірування.

***

Велично б'ють Кремлівські куранти. Ти чуєш їх мелодійний дзвін, дорогий читачу, чуєш, де б ти не був — на Україні, чи в Криму, чи на далекій Півночі. І може не раз тобі здавалося, що це б'є серце твоєї країни. Ти чуєш, як перегукуються автомобільні сирени на Красній площі, і в зворушеній уяві твоїй виринають зазублені вежі Кремля над рікою, і пухнастий сніг на струнких ялинах біля Ленінського мавзолея.

Коли опівночі б'є дванадцять, ти мимохіть згадуєш свій трудовий день. І ти знаєш, що не марно він минув. Хто б ти не був, читачу, — робітник чи службовець, вчитель чи машиніст паровоза, чи може стрілочник в степу на роз'їзді серед снігових заметів, — ти є учасником великих боїв за рідну землю, бо путь на Берлін почався тут, у глибокому тилу.

... У Кремлі, по присвоєнні звання Героя

Соціалістичної Праці Радянського Союзу, одержував орден Леніна і Золоту Зірку Олександр Іванович Покусай. За Сталінград, за героїчні рейси, за великий трудовий подвиг.

І зненацька так яскраво постало в пам'яті незабутнє: засніжені вікна ленінського кутка на далекій станції, радіорепродуктор на стіні і хвилюючий голос Вождя...

Кожне слово його, як заповіт, проніс Олександр Покусай крізь бурю і криваву грозу. В найтяжчі хвилини він згадував велику людину в Кремлі. Її слово було машиністові вірним дороговказом. І кожного разу, коли співають Кремлівські куранти, радість і гордість сповнює нас: ми чуємо голос Москви!

... Урочисто б'ють куранти. Про віщо їхній спів? Про славу нашу, що гримітиме у віках...

Ой, ти, краю мій світлий, Батьківщина моя!

2509/01

Редактор *М. Білогуров*

Підписано до друку 28/IV 1945 р. БЦ 04373.

1 друк. арк. З. м. № 4-823. Тираж 10000.

Ціна 2 крб.

2-га Поліграф. ф-ка, Харк'в. Сумська № 13

